

İdeolojik Düşüncenin Tarih Bilimine Olan Etkisinin Kırgızistan'daki Kaynaklar Işığında İncelenmesi

Ceenbek Alimbayev*

1991 yılında bağımsız olan Kırgızistan Cumhuriyeti 70 yıldan fazla SSCB'nin yönetiminde kalmış, tek partinin kontrolü altında hüküm sürmüş ve Sovyet ideolojisinin prensipleri temelinde yaşamıştır. Sovyet Komünist Partisi'nin kontrolü, yaşamın her alanında hissedilmiş, parti tarafından kabul edilen yönerge ve kararlar, ayrıca partili liderlerinin talimatları sorgulanmadan yerine getirilmiştir. Nitekim buna delil olarak *Parti devrimizim aklı, gururu ve vicdanı* şeklindeki dönemin sloganı Sovyet halkının bilincinde şekillenmiştir. Sovyet tarih biliminde ise Marksist – Leninist teori hâkim olmuş ve onun metodolojisine göre bilimsel çalışmaların yürütülmesi gerekli görülmüştür. Sovyet tarih biliminin bölünmez bir parçası olarak görülen Kırgızistan'daki tarih biliminin gelişmesi ve bilimsel bakış açılarının ortaya çıkması, partinin yürüttüğü siyasi politikasına ve parti liderlerinin fikirlerine göre değişmiştir. Bunun anlaşılması, Sovyet dönemindeki tarih araştırmalarının günümüzün bakış açısıyla değerlendirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. 70 yıldan fazla süren Sovyet ideolojisinin tarih bilimine olan etkisini birkaç döneme bölüp incelemek mümkündür.

I. Dönem

1917 - 1930 yılları, Sovyet tarih yazıcılığındaki Marksist öğretinin baskın geldiği ve sağlam temellere oturduğu dönemdir. Bu dönemde tarih bilimi siyasi baskı olmadan özgür bir şekilde gelişmiştir. Kırgızistan'ın o günkü içinde bulunduğu duruma göre tarih biliminin oluşumu için bazı imkânlar yaratılmıştır. Örneğin 1920'li 1930'lu yıllar arasında devlette ilk araştırma merkezleri, orta ve yüksek eğitim kurumları açılıp, profesyonel tarihçiler yetiştirilmeye başlanmıştır. Ulusal anlamda kadroların yetersizliğinden dolayı Moskova ve Leningrad şehirlerinden gelen dönemin bilim insanları ulusal kadroları doldurmuşlardır. Bilimsel kadroların yetersizliğinden dolayı Sovyet Komünist Partisi'nin çalışanlarının bilimsel çalışmaları gerçekleştirmesi durumu ortaya çıkmıştır. Örneğin, Kırgızların ilk

* Prof. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bişkek/ KIRGIZISTAN, alymbaev@mail.ru ORCID: 0000-0002-8382-2995

aydınları olan C. Abrahmanov, B. İsakeev, İ. Arabaev, K. Tınıstanov gibi partinin çalışanları bilimsel çalışmalar kaleme almışlardır. 1930'lu yılların ortalarına kadarki dönemi bilimsel araştırmaların özgür nitelikte yapıldığı ve partinin bilime müdahale etmediği dönem olarak düşünebiliriz.

II. Dönem

1930 - 1950 yıllarının ortalarına kadarki dönem, totaliter idari yönetim sisteminin yerleştiği dönem olarak kabul edilebilir. Ülkedeki sosyo-ekonomik modernleşmenin yürütülmesinde *eski burjuvazi görüşüne sahip olan kadroların yok edilmesi, güçlü ve zengin kesimlerin sindirilmesi ve halk düşmanlarını ortadan kaldırılması* süreci başlatılmıştır. 1930 yılında *Burjuvazi Tarihçileri* adlı çalışma incelenmiş ve bunun sonucunda tanınmış Rus bilim insanları olan S. F. Platonov, E. V. Tarle, N.P.Lihaçev ve diğerleri hapse atılmıştır. Bu tarihçiler monarşiye olan bakış açılarından ve vatanlarını seven yurtseverler olarak dönemin yönetimi tarafından tehlikeli görülüp, suçlanmışlardır.¹ *Bilimsel çalışmalar sınıf mücadelesi, sınıfsız toplum yaratma, kişisel mülkiyeti ortadan kaldırma* gibi konularda propaganda yapmaya yönlendirildiler. Çünkü Sovyet devletinin temel amacı sınıfsız toplum yaratmaktır. Marksist-Leninist doktrinin özünü oluşturan sınıf mücadelesi hakkında olan öğretisi, geniş alanlara yayılmış ve Sovyet tarih yazıcılığında sınıf mücadelesine dayanan metot üstün gelmeye başlamıştır. İlk olarak Marksist-Leninist doktrine göre hangi toplum olursa olsun o sınıflara bölünmeli ve o toplum üretim araçları ile aralarında olan ilişkiye göre ayrılmalıdır. İkinci olarak, Marksist-Leninist doktrine göre her bir toplumda sınıf mücadelesinin durmaksızın devam etmesi gereklidir. Bunun sebebi sınıf mücadelesi toplumun gelişmesi ve ilerlemesi için temel güç olarak sayılmaktadır. Buna ek olarak Marksist-Leninist doktrini uygulanması adına, Kırgızlarda daha önce oluşan geleneksel toplum yapısı büyük değişimlere uğramış, bu geleneksel toplum yapısını bozmak için baskıcı bir süreç başlatılmıştır. İnsanlar *halk düşmanı* şeklindeki siyasi suçlarla yaftalanmış, 1938 yılının Kasım ayında Kırgız halkının tanınmış ve ayrıca Sovyet Komünist Partisi'nde görevli olan Kırgız aydınlarından 137'si idam edilmiştir.² Zengin beylerin mal varlığına el konulmuş ve bu insanlar aileleri ile birlikte sürgüne gönderilmiştir.

III. Dönem

1950'li yılların ortasından 1960'lı yılların ortasına kadarki dönemi, tarih bilimindeki tarih eleştirisinin canlandığı ve ideolojik kontrolün azaldığı dönem

1 Kuznetsov, İ.S., *İstoriya İstoriçeskoj Nauki v Rossii s 1917 Do Naşih Dney*, s. 42, Novosibirsk 2008.

2 Helimskaya, R., *Tayna Çon-Taşa*, s. 30-34, Bişkek 1994.

olarak varsayabiliriz. Bunun sebebi 1953 yılında İ. Stalin'in dünyadan göç etmesiyle birlikte onun yönetiminde olduğu dönemdeki baskı, zulüm siyaseti sorgulanmaya başladı. 25 Şubat 1953'te KPSS BK yani Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 20. kongresinde Nikita Sergeyeviç Kruşçev bir *İnsana İbadet Etme ve Onun Etkileri* adlı konuda rapor hazırlamış ve Stalin'in uyguladığı siyaseti sert bir şekilde eleştirmiştir.

IV. Dönem

1960–1980 aralığındaki dönemde tarih bilimine olan siyasi müdahale güçlenmiş ve tarihî kavramlar dönemin ideolojisinin çıkarına göre yazılmıştır. Bu nedenle bu dönemi sansür ve kontrolün çok etkin olduğu dönem olarak kabul edilebilir. Kırgızistan'ın tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda siyasi ideolojinin çıkarına göre sloganlar kullanılmıştır. Bunlar, *Halkların Dostluğu*, *Büyük Rus Halkı*, *Ebedi Dostluk* gibi sloganlardır ve bunlar bu dönemde bilimsel çalışmalarda etkili olmaya başlamıştır. Bilimsel çalışmaların temellerinin, Komünist partinin uyguladığı ideolojik siyasete uygun düşüp düşmediği meseleleri gündeme gelmiştir. 1922 yılından itibaren SSCB'de basım işlerini ve devletin gizli konularını sansürleyecek bir devlet kurumu kurulmuş (Glavlit), onun şubeleri Sovyet Cumhuriyetleri'nin genelinde çalışmaya başlamıştır. Devlet içindeki her türlü eser ve çalışma (Kitap, dergi, gazete vs.) bu organın onayından sonra basıma gönderilmiştir.

Elbette ki bu dönemde Kırgız Tarihçileri tarafından arşiv malzemelerinin temelinde, uzman tarihçilerin büyük monografik çalışmaları yayınlanmıştır. O dönemde yayınlanan çalışmaların neredeyse bütünü, günümüzde güncelliğini kaybetmemiştir. Ancak bu dönemdeki araştırmalarda göze çarpan tek olumsuz durum, araştırmaların dönemin siyasi ideolojisinin yararına olarak, tarihi doğruluktan uzak, siyasi yapının talebine uygun bilimsel kavramların oluşturulmasıdır.

Burada Sovyet ve Post Sovyet döneminde etken olan bilincin karşılaştırılabilmesi için Kırgız halkının XIX. yüzyıl tarihini araştıran bilim adamlarının çalışmaları analiz edilmesi önemlidir.

Kırgız halkı 19. yüzyılda önce Hokand Hanlığı'nın sonra Rus İmparatorluğu'nun yönetimi altında bulunmuş, Hokand Hanlığı dönemindeki halk isyanları, hanlığın iç siyaseti ve toprak genişletmek amacıyla uyguladığı siyaset, Kırgızistan'ın Rusya tarafından ele geçirilmesi ile ilgili 1960-1980 yılları aralığında Sovyet-Kırgız bilim adamları A. Hasanov, V. Ploskih, B. Camgirçinov, T. Aytbaev ve diğer adamlarının çalışmaları yayınlanmıştır.

Ancak adı geçen yazarlar hanlıktaki herhangi bir konuyu yansıtmada ideolojik sınırlamaların ötesine geçememiştir. Hokand Hanlığındaki Kırgızların durumunu değerlendiren tanınmış tarihçi B. Camgirçinov: *Hokand Hanlığı'nın kolonizasyonu Kırgız halkının siyasi, kültürel ve ekonomik yaşamına herhangi bir olumlu etkisi olmadı*³ şeklinde bir sonuç çıkarmış, Hokand Hanlığı konusunda uzman bilim insanlarından biri olan Ploskih: *Hokand Hanlığında feodal-despot yönetim hüküm sürmüştür*⁴ şeklinde bir sonuca varmıştır. Sovyet döneminde şekillenen fikirlerin neticesinde hanlıkla ilgili olarak: *Hokand Hanlığı eski, feodal, doğunun despot yapısındaki bir devlettir. Bu hanlık Kırgız halkına hiçbir şekilde fayda sağlamamıştır* şeklinde bakış açısı hüküm sürmüştür.

Ancak Hokand Hanlığı'nın tarihi araştırılırken onun nispeten geri kalmasına ve ülke siyasetinin despot olmasına bakılmaksızın denilebilir ki hanlık Orta Asya'da kendine yer edinmiş ve Kırgız Halkının kuzey bölgelerindeki boylarına kıyasla, Fergana bölgesindeki halkı için bazı önemli roller üstlenmiştir. Post Sovyet bilim adamlarından biri olan T. Kenesariyev Hanlığın pozitif rolünü şu şekilde açıklamaktadır: *Devletçilik, çok uluslu halkların birleştirilmesi, ekonomik ve sosyal olarak bütünleşme, göçmenlerin yerleşik hayata geçmesinin güçlenmesi, çiftçiliğin ve zanaatkarlığın gelişmesi, iç ticaretin şekillenmeye başlaması, dini istikrarın güçlendirilmesi, uygarlığın nispeten gelişmesi ve bilim adına atılan ilk adımla...*⁵ Gelişen bu noktalar ne kadar ilkel olsa da, sorumluluk ile hayatını sürdüren Kırgız halkına ve bu bağlamda yerleşik, yarı göçmen ve göçmen güney boylarına olumlu etki etmiştir.

O dönemde Fergana Kırgızlarının 19. yüzyıldaki genel siyasi, ekonomik ve sosyal ve manevi durumunun da nispeten ilerlediği görülmektedir. Yazılı edebiyatın oluşmaya başlaması (Moldo Niyaz, Moldo Bağış, Nurmoldo ve diğerleri), ilk tarihçiler (Ziyabeddin Magzumi, Musabek Kalbek Munşiy) ortaya çıkması buna kanıt olarak gösterilebilir.⁶ Ayrıca Hokand'da payitahta görevli olan Kırgız tarihçileri tanınmaya başlanmıştır. Payitahta görevli Kırgız tarihçilerden biri olan Ziyabeddin Maksım'in *Fergana Hanlarının Tarihi* adlı el yazması ve Çağatayca olan bu eseri, 1992 yılında İstanbul Üniversitesi'nde bulunmuş ve ancak 100 yıldan sonra Kırgız bilim adamları bu eser ile tanışma imkânına sahip olmuşlardır. Yazarın bu eseri yakın zamanda basılmıştır.⁷

3 Camgirçinov, B., *Oçerki Politiceskoy İstorii Kırgizi XIX.veka*, s. 422, Frunze 1966.

4 Ploskih, V., *Kırgızı i Kokandskoe Hanstvo*, s. 13, Frunze 1977.

5 Kenesariyev T., "Kokon Handığını İzildöö cana Kırgız Tarihnaaması,Talaş Maseleler cana İzildöö perspektivaları", <https://www.azattyk.org>

6 Kenesariyev, *agm.*, <https://www.azattyk.org>

7 Ziyabidin, M., *Fergana Handarının Tarihi*, s. 36, Bişkek 2007.

Sovyet ideolojisinin sınırları içindeki Sovyet tarihçilerinden A. Hasanov, V. Ploskih, B. Camgirçinov hanlığının uyguladığı siyaseti eleştirip kendi çalışmalarında *Hokand Hanlığının ezici politikalarına karşı mücadele, Kırgızistan'ın Hokand Hanlığı tarafından ele geçirilmesi, Hokand Hanlığı'nın yayılcı siyasetine karşı mücadele* gibi terimleri kullanmışlar ve bu minvalde yazılar yazmışlardır. Gerçekten 18. yüzyılın 60'ıncı yıllarında Hokand hanları Alay ve Eki-Su bölgeleri arasındaki Kırgızlara, 19. yüzyılın başında Talas'taki Kırgızlara, aynı yüzyılın 20'inci yıllarında Ketmen-Töbölük, TenirTooluk ve Çüyülük Kırgızlara, yine aynı yüzyılın 30'uncu yıllarında ise Isık-Göllü Kırgızlara karşı *ışgal* ve *yayılcılığa* uygun siyaset güttüğü açıktır.

Fakat dünya tarihinin bütün sayfalarında bu tarz devletler kurulmuş, yaşamış sonra kendini sağlama almak için ele geçirme ve yayılma politikalarını silah gücüyle uygulamaya koymuşlardır. Avrupa'daki, Asya'daki irili ufaklı devletler de bu yolla yaşamlarına devam etmiş ve kendilerini sağlama almışlardır.

Sovyet tarih yazıcılığında *baskıya karşı mücadele, yabancı işgalcilere karşı mücadele* gibi kavramlar Rus tarih yazıcılığında şekillenerek geniş şekilde kullanılan terimler halini almıştır. Kırgız tarihçileri yukarıdaki Sovyet tarih yazıcılığında şekillenen tezleri kabul etmiş ve *Kırgız halkının hanlığın feodal baskıya karşı özgürlük mücadelesi, Hokand Hanlığının yayılcı politikasına karşı mücadele*⁸ şeklindeki cümleleri, onların yerine kullanmışlardır. Sonuçta yukarıdaki verilen bakış açılarının sonucunda *Hokand Hanlığı Kırgızlar üzerinde sadece eski feodal siyasetini değil aynı zamanda kolonyal siyaset de yürütmüştür* şeklindeki bakış açısı ortaya çıkış ve onu Kırgız tarih yazıcılığının temsilcilerinin büyük bir kısmı bu zamana kadar gerçek olarak kabul etmişlerdir.

Tabi ki Hokand Hanlığı'nda da diğer despot memleketler gibi eski feodal baskılar ve sosyal zıtlıklar olmuştur, fakat onları kolonyal baskının kriterlerine uygun kabul etmek, tarihin tam anlaşılmadığını gösterir. Hokand Hanlığı döneminde Kırgızlara karşı genel (ulusal) anlamda baskı yapıldığını gösteren faktörlerle hiç karşılaşılmamaktadır. Genel olarak Hokand tarihçileri devleti oluşturan halkı millî kimliklerine göre sınıflandırmamışlardır. Halkın bütünü sosyal yapılarına göre sadece Sartıyya (yerleşik) ve İlatıyya (göçmen) diye adlandırılmıştır. Örneğin; Özbek tarihçilerinden biri olan B. Babacanov, *Güney Kırgızlarının tarihini Hokand Hanlığının tarihinden ayır incelemek mümkün değildir. Onları Kıpçaklar, Kuramalar ve diğer boylar gibi hanlığın siyasinde belirsiz bir unsur olarak değil, hanlık halkının bir parçası olarak değerlendirmek gerek* şeklindeki sonuca varmıştır.⁹ Burada sonuç olarak denilebilir ki,

8 Hasanov, A., *İzbranne Trudi Oçerki Po İstorii Kırgızii*, s. 31-36, Bişkek 2004.

9 Babadjanov, B. M., *Kokandskoe Hanstvo, Vlast, Politika, Religıya*, s. 77, Taşkent 2010.

Sartlar ile Kırgızların arasındaki zıtlıkları, onların çarpışmalarını *Kırgız halkının bağımsızlığı için yürüttüğü mücadele* olarak değerlendirmek doğru değildir.

A. Hasanov, V. Ploskih, B. Camgirçinov çalışmalarında *Hokand Hanlığı Kırgızları itaat altına alıp, onlara sert baskı uygulamıştır*¹⁰ şeklindeki düşüncüyü ortaya koymuşlar ve hanlığın sıkı şekilde vergi siyaseti güttüğünü vurgulamışlardır. Bu tez ile onlar baskıcı siyasetten kurtulmak için *Rus İmparatorluğu Kırgızlara yardıma geldi* tarzında Kırgızistan'ın Rusya'ya *kendi isteğiyle bağlandığını* ispatlama maksatlı neticeleri çıkarmaya mecbur kaldıklarını itiraf etmek gerekir. Burada sonuç olarak denilebilir ki *Rus imparatorluğu Kırgızları kendine bağlayarak Hokand Hanlığı'nun kolonyal siyasetinden kurtardı* şeklindeki fikir, Sovyet ideolojisine tam olarak uyundu ve Sovyet ideolojisinin etkisiyle ortaya çıkmıştı. Kuzeyden gelen Rus İmparatorluğu'na ait askeri-kolonyal güç Hokand Hanlığı, hanlığın içindeki birçok halk ve Kırgızistan'ın kuzey bölgelerindeki Kırgız boylarını ele geçirmek için uygulamayı planladığı prensipler çerçevesinde işgali gerçekleştirmiştir.

Elbette ki Sovyet düşüncesinin bakış açısının doğruluğunu ispatlamak için *Ruslar Kırgızları Hokand Hanlığı'nun uyguladığı ezici politikadan kurtarmak için kendi isteğiyle kendine bağlamıştır* şeklindeki fikrin oluşması ve gelişmesi gerekiyordu.¹¹ Hokand Hanlığı'nı kendi ülkesi gibi koruma ve ona sahip çıkma için uygun anı bekleyen Kubat Biy, Nüzüp Biy, Alimbek Datka, Alımkul Laşker Başı, İskak Asan Uulu, Polot Han, Abdıldabek gibi birçok Kırgız, Hokand Hanlığı'nı koruyup bağımsızlık için kanlarını ve canını vermişlerdir. Rusya'nın yaptığı hareket Güney Kırgızları için *kurtarmak değil*, doğrudan *ele geçirme* oldu. Bu fikri Çarlık dönemindeki Rus tarihçileriyle günümüzdeki Rus Tarihçilerinin de çoğunluğu itiraf etmektedir.

19. yüzyılda Kırgız halkının tarihini araştırma da Sovyet konjonktürünün etkisini Kırgızistan'ın Rusya İmparatorluğuna bağlanması meselesinde görmek mümkündür. Belirtmek gerekirse 19. yüzyılın 60–80'inci yılları aralığında Rusya İmparatorluğu'nun Orta Asya'ya karşı yaptığı işgal politikasının sonucunda Kırgızistan Rusya İmparatorluğu'nun içine üç safhada bağlanmıştır. Bunlar: 1855 yılında Issık Göllü Kırgızlar, 1863-67 yılları arasında Tiyan Şiyan Kırgızları, 1876 yılında Güney Kırgızları Rusya İmparatorluğu tarafından ele geçirilmiştir.

Tarih yazıcılığında 1920-1980 yıllarındaki bilimsel fikirler Komünist ideolojinin izinde, parti yöneticilerinin, kongrelerinin talimatlarına, kararlarına uygun olarak

10 Hasanov, *age.*, s 175.

11 Kenesariev, *agm.*, <https://www.azattyk.org>

oluşturulduğu görülmektedir. Bazı bilim adamlarının da belirtilen sınırlamaların, basmakalıp düşüncelerin kurbanı oldukları da görülmektedir. Demek ki Sovyet devrinde ortaya çıkan bilimsel fikirlerin tek bir noktada olmadığını söylemek mümkündür. Sovyet tarih yazıcılığında Kırgızistan'ın Rusya'ya bağlanmasıyla ilgili olarak siyasi konjonktüre uygun araştırmacılar tarafından “işgal”, “bağlanma”, “kötülük”, “yarı kötülük”, “kendi isteğiyle bağlanma” denilen bilimsel terimler kullanılıp, tarihi gerçeklikten uzak olan fikirler ortaya çıkmıştır.

Örneğin 1920 - 1930 yılları arasındaki dönemde M. N. Pokrovskiy, P. G. Galuzo, V. Lavrentyev, T.Rıskulov'un¹² çalışmalarında Ruslara bağlanma konusu kısmen yansıtılmış, Türkistan'ın Rusya'ya bağlanması *mutlak kötülük* olarak değerlendirilmiş ve *Türkistan (onun içinde Kırgızistan) işgal edilmiştir* şeklindeki düşünce ortaya çıkmıştır. Burada dikkat çeken durum devrime öncesi Rus tarih yazıcılığının temsilcileri de *işgal*, *ele geçirme* terimlerini kullanmış olmalarıdır. 1920 yılının sonunda konuyu birkaç aşamada ve somut bir şekilde araştıranlardan P. G. Galuzo'nun¹³ adının zikredilmesi gerekmektedir. Onun, Çarlığın koloni siyasetine ithafen yazdığı kitaplarında M. N. Pokrovskiy'nin etkisinin güçlü olduğunu gözlemlemek mümkündür.

1930-1950 yıllarında A. Hasanov, B. Camgirçinov, A. N. Bernştam, S. N. Abramzon. gibi bilim adamlarının bu konuyla ilgili bilimsel makaleleri ve kişisel araştırmaları yayınlandı. 1941 yılında M. P Viyatkin *mutlak kötülük* yerine daha yumuşak anlamdaki *yarım kötülük* terimini önermiş ve sonrasında Kırgız bilim adamlarının arasında çetin tartışmalar ortaya çıkmıştır. A. Hasanov ilk başta *ele geçirme* terimini kullanmış, A. N. Bernştam, *Ormon* ve *Ümötah* gibi manapların Ruslara boğun eğmek istemediğini pozitif bir durum olarak değerlendirmiş, S. N. Abramzon halkın büyük bir çoğunluğu Rus yönetimi altına girmek istemediğini belirtmiş, B. Camgirçinov ise Ormon Han'ı kendi eliyle devlet kurmayı düşünen insan olarak değerlendirmiştir.¹⁴

1952 yılında Kırgızistan Komünist Partisi merkez komitesinin 11'inci genel toplantısında A. N. Bernştam, B. Camgirçinov, A. Hasanov'un fikirleri Kırgızistan'ın Rusya'ya bağlanmasının pozitif taraflarını ortaya koymamıştır. Onların fikirleri burjuvazi milliyetçiliği niteliğinde fikirler olarak değerlendirilmiş

12 Pokrovskiy, M. N., *Diplomatiya i Vöym Tsarkoy Rossii v XIX Stoletii*, Moskova 1923-1924.

13 Galuzo, P. G., *Turkestan Koloniya*, Moskova 1929.

14 Camgirçinov, B. D., *Kırgızı v Epohu Orman Hana (İz İstorii Feodalno – Rodobıt Vöyn Kırgızov V XIX veke*, vip. 1, s. 122, Frunze 1945.

ve sert eleştiriyeye maruz kalmıştır. Sonuçta Komünist parti sekreteri K. Orozaliev, Camgirçinov'un *Kırgızı v epohu Orman Hana* (Ormon Han Döneminde Kırgızlar) adlı eserini eleştirmiştir ve *Sovyet tarih yazıcılığı hanların tarihini araştırmaz, burada yazar hata yapmıştır* şeklinde yorumda bulunmuştur.¹⁵ K. Orozaliev'in bu düşüncesi, o dönemde şekillenmeye başlayan siyasetin bilime müdahale ettiğinin ilk adımı idi¹⁶. Post Sovyet dönemi ise 19. yüzyıl Kırgız halkının boy beylerinin, manaplarının faaliyetlerini araştırıp onlara olumlu bir açıdan yaklaşmaktadır. Bu dönemde beşerî bilimlerle ilgili birçok çalışma ortaya çıkmıştır.

Burada Kazak halkının tarihinin Kırgızların tarihî kaderine benzediği kabul edilebilir. 28 Şubat 1948 tarihinde SSCB Bilimler Akademisi'nin tarih enstitüsünde E. B. Behmahanov'un *Kazakistan v 20-30-e godı XIX veka (A-A. 1947)*¹⁷ (19. Yüzyılın 20.-30. Yıllarında Kazakistan) denilen kitabı tartışmaya açılmıştır. Burada ünlü Kazak bilim adamı E. B. Behmahanov'u *Kazak halkının Rusya'ya kendi isteğiyle bağlanmasının nesnel olmayan bir şekilde yansıtmaktadır* şeklinde suçlanmış, geçmiş yüzyıldaki Kene hanın başlattığı özgürlük hareketlerini *tepkisel* olarak kabul edilmiştir.¹⁸ Bu olaydan sonra da E. B. Behmahanov'a baskı uygulanmıştır.

1959 yılında Taşkent şehrinde Orta Asya'nın Rusya'ya bağlanmasının *pozitif önemine ithafen* bilimsel bir oturum gerçekleştirilmiştir. Bilimsel oturumda bağlanma konusu ve onun kötü sonuçları ile ilgili bazı tartışma konular üzerinde durulmuş, bunların teorik ve metodolojik temelleriyle ilgili konular işlenmiştir. 1950'li yılların sonunda Kırgızistan'ın Rusya'ya bağlanmasını inceleyen B. Camgirçinov, A. Hasanov ve K. Üsönbayev'in¹⁹ temel çalışmaları yayınlanmıştır. Adı geçen bilim adamlarının çalışmaları arşiv malzemelerine ve yayınlanan birçok tarihi belgelere dayanmakta ve ele geçirme meselesini derin şekilde analiz etmektedir. B. Camgirçinov Kırgızistan'ın kuzeyinin, K. Üsönbayev ise güneyinin Rusya'ya bağlanmasını araştırmışlardır. Arşiv dokümanları ile çalışan B. Camgirçinov,

15 Orozaliev, K., *Oçerednie Zadaçi v Razvitii İstoriçeskoj Nauki i Literaturovedeniya v Kırgızii*, Sankt Petersburg 1947.

16 Mamırov, M., *Kınır iş Kırk Cıldan Kıyın*, K. M. 1991.

17 *Obstjideniye Monografii E.B. Bekmahanova "Kazakistan v 20-40 –e godı XIX.veka"*, s. 35-58, Vestnik AN Kazahskoy SSSR.

18 E. B. Bekmahanovdan Atalgan Monografyasına Kazak Okumuştularını T.Şoinbaev menen M.B Ahınjanov Talkuu Bolorun Aldında ele Teskeri Sın Cazışkan ele bkz. *Natsionalne Dvijeniya v Ustloviyah Kolonizma (Kazahstan, Srednyya Aziya, Severny Kavkaz)*, s. 82, Tselinograd 1991.

19 Camgirçinov, B. D., *Prisoedinenie Kırgızii K Rossii*, Moskova 1959., Hasanov, A. *Vzaimootnoşeniya Kırgızov s Kokandskim Hanstvom i Rossiyey v 50-70 –e gg XIX v. Frunze 1961.*, Üsönbayev, K. U., *Obşestvenno-Ekonomiçeskie Otnoşeniya Kırgızov (Vtoroya Polovina XIX naçala XX vv.)*, Frunze 1980.

Sovyet tarih yazıcılığında *bağlanma* terimini literatüre sokmuştur. Neticede 1960'lı yılların ortasına kadarki süreçte genel olarak Orta Asya tarih yazıcılığında *bağlanma* terimi kullanılmaya başlanmıştır.

1960'lı yılların başında totaliter sistemin resmi ideolojisi, tarihte önemli yeri olan problemlerin çözümlenmesine doğrudan etki edecek kadar ileri gitmiştir. Bu yıllarda *halkların dostluğu, ulu Rus halkı, enternasyonalizm* gibi Komünist Parti'nin ideolojik sloganları etkin hale gelmeye başlamış, Komünist Parti'nin yerli yöneticileri 1963 yılını Kırgız halkının Rusya'ya gönüllü olarak bağlanmasının 100. yılının kutlanmasını gündeme almışlardır. Sonrasında Kırgızistan Komünist Partisi'nin merkezi komitesi *Kırgız halkının Rusya'ya kendi isteğiyle bağlanmasının 100. yılı* ile ilgili özel kararname çıkmıştır.²⁰ Bu yapay (gerçek dışı) kutlamanın temelinde konferanslar yapıp, külliyyatlar yayımlanmıştır²¹. Kırgız tarih yazıcılığının tanınmış temsilcisi B. Camgırçinov'un Kırgızistan'ın Rusya'ya bağlanması meselesine ithafen 1959 yılında yayınlanan çalışması *gönüllü olarak birleşme* şeklindeki adlandırmayla tekrar basılmıştır.²² Gerçekte B. Camgırçinov'un 1963 yılında çıkan *gönüllü olarak birleşme* hakkındaki çalışması, bu yetenekli bilim adamının aslında önceki yayınlan kitabındaki malzemelerden oluşuyordu. Eserin adının değişmesi ve *gönüllü olarak birleşme* şeklinde adlandırılmasına siyasi ve ideolojik açıdan büyük önem verilmiştir. Sonrasında Orta Asya'nın birçok tarihçisi çalışmalarını bu şekilde adlandırmaya mecbur kalmışlardır. Araştırmalar ister istemez *gönüllü olarak birleşme* bakış açısına uygun olarak yürütülmüş ve bu bakış açısıyla eserler yazılmıştır. Aslında bu durum siyasi nitelikteki bir kararın uygulamaya konmasıdır. Yukarıda belirtilen parti kararından sonra, tarih yazıcılığında *gönüllü olarak birleşme* terimi ortaya çıkmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Burada sonuç olarak denilebilir ki 1960-1980 yılları arasındaki dönemde Sovyet tarih yazıcılığında Birliğe *bağlanma* süreci gönüllü şekilde olduğu ve bunun gelişim anlamına geldiği yönündeki fikirler baskın hale gelmiştir.

1980'inci yılların sonuna kadarki süreçte *gönüllü olarak* terimi geniş alanlara yayılmış ve onun ideolojik anlamı güçlenmeye başlamıştır. Örneğin 1986 yılında yayınlanan *İstoriya Kırgızskoy SSSR (Sovyet Kırgız Tarihi)* adlı akademik çalışmanın ikinci cildinde

20 Sovyetlik Kırgızistan – 20 Yanbarv 1963.

21 *Materiali Naučno Teoreticheskoy Konferentsii, Posvyashennoy 100-letiyu Dobrovolnogo Vhojdeniya Kırgızii V Sostav Rossii*, Kırgızskiy Gosudarstvennyy Institut Fiziçeskoy Kultury, Frunze 1963. Naveki Vmeste s Russkim Narodom, Sbornik Materialov Prazdnovaniya 100-Letiya Dobrovolnogo Vhojdeniya Kırgızii v Sostav Rossii, Frunze 1964.

22 Camgırçinov, B. D., *Dobrovolnoe Vhojdenie Kırgızii v Sostav Rossii*, Frunze 1963.

gönüllü olarak düşüncesi tarihi gerçeklikten uzak olmasına bakılmaksızın kabul edilmiştir. 1988 yılında Kırgızistan'ın Rusya'ya bağlanmasının 125. yılı olarak kabul edilip K. Üsönbayev, C. Tabılaşiev, V. V. Ploskih²³ ve diğer bilim adamlarının *gönüllü olarak* terimini bir kez daha ispatladıkları makaleleri önceki bakış açısıyla yazılmıştır. Fakat 1980'inci yılların sonundan itibaren *perestroyka-tekrar kurulma* sonrasında, Kırgız tarih yazıcılığında bazı meselelerin tekrardan netleştirilmesi (aydınlatma) eğilimi başlamıştır. Bu yönde K. Üsönbayev, A. Arzımatov, T. Kenesariiev, C. Cakıpbekov ve diğer bilim insanlarının bilimsel çalışmaları yayınlanmıştır. Yazarlar genellikle *gönüllü olarak* teriminin tarihî gerçekten uzak totaliter-bürokratik sistemin yarattığı bir anlayış olarak değerlendirmiş ve terimin kendisinin incelemesi gerektiğini ortaya atmışlardır. Örneğin T. Kenesariiev *gönüllü olarak* terimini tarihi gerçeğe uygun düşmeyen bir olgu olarak değerlendirmiş ve *ele geçirme* teriminin kullanılmasının gerçeğe daha yakın olduğunu ispatlayıcı büyük bir bilimsel monografi yazarak doktora tezini savunmuştur.

Sonuç olarak, Sovyet tarih yazıcılığında Kırgızistan tarihinin araştırılması sürecinde o zamandaki komünist partisinin yürüttüğü siyasi ideolojiye uygun bilimsel fikirlerin ortaya çıkması, tarihî gerçekliğin siyasetin çıkarına göre bozulması, 1930'lu yılların ortasından başlayıp 1980'li yılların ortasına kadar süregelen bir durum olmuştur. Tarih biliminin gelişmesine siyasi ideolojinin etkisi konusunda analizlerin yapılması, tarihi süreçleri tarihi prensipler noktasında araştırılması güncel meselelerden biridir. Bu amaçla Post Sovyet döneminde Kırgızistan tarih yazıcılığında bazı çalışmalar yapılmıştır ve ileride de bu çalışmaların devam etmesi Kırgız tarih yazıcılığı adına en büyük temennilerden biridir.

23 Üsönbayev, K., Tabışaliev, S. T., Ploskih, V. M., *Prisoedinenie Kırgızstana k Rossii*, İstoki Protess, Posledstviya, İANKSSROH, No: 2, 1990.

Kaynaklar

- Aytbaev, M. T, *Sotsialno–Ekonomičeskie Otnoşeniya v Kirgizskom Aile v XIX.-naçale XX vv.*, Frunze 1962.
- Camgirçinov, B. D., *Kırgızı v Epohu Ormon Hana cana İz İstorii Feodalno-Rodovh Voyn Kırgızov v XIX.veke*, C. 1, Frunze 1945.
- Camgirçinov, B. D., *Oçerki Polițiçeskoj İstorii Kırgızii XIX.veka*, Frunze 1966.
- Galuzo, P. G., *Turkestan Koloniya*, Moskva 1929.
- Hasanov, A. N., *Ekonomičeskie i Polițiçeskie Svyazi Kırgızii s Rossiyey*, Frunze 1960.
- Hasanov, A. N., *İzbrannie Trudi –Oçerki po İstorii Kirgizii*, Bişkek –Moskva 2004.
- Hasanov, A. N., *Narodnie Dvijeniya v Kırgızii v Period Kokandskogo Hanstvo*, Moskva 1977.
- Helinskaya, P., *Tayna Çon-Taşa*, Bişkek 1994.
- Kenesariyev, T., *Kokandskoe Hanstva kak Forma Gosudarstvennosti Dialog Tsivilizatsiy*, c. 3, *Razvitiye Gosudarstvennosti v Usloviyah Vzaimodeystviya Koşevh Obşestv i Osedlh Oazisov v Zone Velikogo Şelkovogo Puti*, 2003.
- Kenesariyev, T., “Kokon Handığın İzildöö Maseleleri cana Kırgız Tarihnaaması, Talaş Maseleler cana İzildöö Perspektivaları”, <https://www.azattyk.org>
- Kuznetsov, İ. S., *İstoriya İstoriçeskoj Nauki v Rossii S 1917g do Naşih Dney*, Novosibirsk 2008.
- Lavrentev, V., *Kapitalizm v Turkestane*, Moskova 1930.
- Maksim, Z., *Fergana Handarının Tarihi*, Bişkek 2007.
- Mamirov, M., *Kınır İş Kirk Cıldan Kıyin*, K. M., 1991.
- Obsujdeniye Monografii, E. B., Bekmahanova “Kazahstan v 20 -40 –e godı XIX veka”, Vestnik A. N. Kazahskoy SSSR, sayı 3, sayfa 35-58, 1948.
- Orozaliev, K., *Oçerednie Zadaçi v Razvitii İstoriçeskoj Nauki i Literaurovedeniya v Kırgızii*, SK, 1947.
- Ploskih, V. M., *Kırgız Kokandskoe Hanstvo*, Frunze 1977.
- Pokrovskiy, M. N, *Diplomatiya i Voyn tsarskoj Rossii v XIX stoletii*, Moskova 1923.

Rıskulov, T., *Kırgızstan*, Moskova 1935.

Üsönbayev , K.U. *Obşestvenno –Ekonomiçeskie Otnoşeniya Kırgızov (Vtoroya Polovina XIX –naçala XX vv.)* , Firunze 1980.

Üsönbayev , K,U , *Vosstaniye 1916 goda v Kırgızii* , Firunze 1967.